

І.А. Готун

НОВИЙ ЕТАП ДОСЛІДЖЕНЬ СТАРОЖИТНОСТЕЙ СОФІЇВСЬКОЇ БОРЩАГІВКИ

The excavations of the settlement near Sofiivska Borshchahivka on both slopes of the Nyvky River were renewed in 2008 by the Northern expedition. The cultural layer with the sunken parts of the objects contained Ancient Rus ceramics, including fragments of Pontic amphorae, pottery debris of the age of palaeometals, fragments of glass bracelets, plintho fragments, knives and other metal wares, hones, etc.

У поточному сезоні після десятирічної перерви продовжено вивчення давньоруського селища по вул. Скіфська у с. Софіївська Борщагівка поблизу ставка 10 на р. Нивка. Пам'ятку на схилах тераси обох берегів річки відкрив у 1956 р. В.Д. Дяденко, а 1983 р. її частину поряд з Окружною дорогою обстежував О.В. Серов. Правобережне поселення розкопували у 1992 та 1993 рр. О.П. Моця та автор; у 1995 та 1997 рр. — експедиції на чолі з О.П. Моцею та П.М. Покасом. Результатом досліджень стало виявлення матеріалів чорноліської, ранньоскіфської та підгірцівсько-милоградської культур, знахідок і об'єктів давньоруського (зокрема й післямонгольського) часу та козацької доби.

У 1992 р. у зв'язку із запланованим будівництвом на правому березі на площі 1300 м² досліджено 61 об'єкт, зібрано досить репрезентативну колекцію знахідок підгірцівсько-милоградської культури, XIII—XIV та XVII—XVIII ст. У 1993 р. попередні роботи тривали: вивчено 13 об'єктів XIII—XIV та XVII—XVIII ст. на площі понад 200 м². Встановлено, що ще на межі бронзового і раннього залізного віків (II—I тис. до н. е.) тут з'явилися носії чорноліської культури. Їм належали виявлені біля одного з об'єктів уламки верхньої частини ліпного горщика тюльпаноподібної форми значних розмірів (діаметр вінець становив 25 см). Зовнішня поверхня виробу чорного кольору, заглажена. Вінець під прямим кутом (майже горизонтально) відігнуті назовні, висота до

ребра 29 см. Пізніше, у VI—III ст. до н. е., територія освоюється населенням підгірцівсько-милоградської культури. Матеріали цього періоду репрезентовані характерним ліпним посудом, що має з внутрішнього боку вінця ненаскрізні проколи, які зовні утворюють випуклості-«перлини». Показовий у цьому сенсі розвал горщика, виявлений на дні одного із об'єктів. Тісто грубе, посудина збереглась на висоту 11 см при діаметрі дна 6,5 см.

Знахідки давньоруської доби представлені керамічним матеріалом (фрагменти кухонного посуду, серед яких є з одно- чи двобічною поливою; траплялися денця із клеймом тощо), виробами із заліза (замок, ключ від іншого, вістря стріли, пряжка, ножі, збруйні кільця та інші — всього близько 20 предметів), каменю (прясло, точильні бруски, уламок плити, яка могла бути архітектурною деталлю), кістками тварин. Привертають увагу уламки цегли, що відрізняються від давньоруської плінфи.

Козацька доба на пам'ятці фіксується за об'єктами, що містили характерну кераміку, залізні вироби, половину кістяного руків'я ножа, скляні предмети. Суттєво, що при дослідженнях виявлено уламки амфор, які, за спостереженнями В.В. Булгакова, репрезентують характерні зразки візантійської тарної кераміки. Серед них фрагменти посуду, які переважали в тарній кераміці XII—XIII ст. і трапляються в комплексах XII—XIV ст. Особливості однієї з них дозволяють звузити термін її побутування до XIII—XIV ст. Такий посуд має причорноморське походження (Херсонес). Уламки амфорної тари, зафіксовані при розкопках 1993 р., належали посуду, побутування якого припадало на XII—XIV ст. У Києві амфори саме такого типу представлені рідкісними фрагментами серед матеріалів XII—XIII ст. з розкопок

Десятинної церкви та повним профілем із шарів переважно XII ст. з Подолу. Не виключено, що уламки, виявлені в попередньому сезоні і в сезоні 1993 р., належали одній посудині.

Як згадувалося, на різних берегах річки досліджено археологічні об'єкти і доби розквіту Київської Русі, і XIII—XIV ст., тобто часів після навали Батия. Останнім періодом датовано ями для зберігання збіжжя, відкриті надвірні вогнища з глинобитними черенями та сажно-вугільними прошарками в заповненні, господарські та господарсько-побутові об'єкти. В одному з них — із прямовисними стінками та східчастим входом — зі східного боку виявлено розвали горщиків з кістками бика, вівці, свині, а поруч — керамічну покривку та цеглину, якими посудини могли накривати. Привертає увагу споруда із залишками обробки пірофілітового сланцю — породи, яка надходила з Овруцького кряжу і була досить широко вживаною в давньоруський період. При дослідженнях виявлено побутовий інвентар, елементи костюма та предмети озброєння. Показові броньбійний наконечник стріли, інкрустований жовтим металом залізний стрижень з кільцем.

Важливо, що попри зафіксований письмовими джерелами розгром Києва 1240 р., неподалік продовжувало існувати поселення. Це зайвий доказ проти великодержавницької концепції російських дослідників М.П. Погодіна та О.І. Соболевського про колонізацію великоросами північно-східної Русі, спустошення Подніпров'я і заповнення цього демографічного вакууму малоросами — українцями, що прийшли сюди з району Карпат. Демографічний потенціал Києва після 1240 р., звісно, постраждав. Загинули захисники, потрапили в неволю висококваліфіковані ремісники. Але завдяки існуванню і подальшому розвитку поселень, подібних дослідженому, демографічний баланс відновлювався і сприяв відродженню звичного політико-економічного значення Києва.

Привертає увагу припущення про локалізацію в цій місцевості певних літописних подій та пунктів. Піддаючи сумніву конкретні отождошення, відзначимо слушність самої думки про зв'язок вказаної території з подіями давньоруського часу. Щодо пізнішого періоду, то цю пам'ятку, у зв'язку із виявленням розкопками відповідних матеріалів, можна пов'язувати з однією із Борщагівок (Софіївська, Братська, Микільська, Петропавлівська, Михайлівська — за назвою монастирів, яким вони належали), котрі разом з назвою річки (Борщовка)

та місцевості (Борщовська земля) фігурують у письмових джерелах з XV ст. Як вважав відомий дослідник Київщини Л. Похілевич, топонім «Борщагівка» походить від найближчих від міста монастирських хуторів, що постачали до столу ченців необхідну для борщу городину. Вказані назви згадуються в грамоті литовського великого князя Олександра 1497 р., у записі в рукописному Євангелії XVI ст., у грамоті короля Сигізмунда Августа 1570 р., у жалуваній грамоті митрополита Михайла 1590 р., у грамоті царів Іоанна і Петра Олексійовичів 1694 р., в універсалах гетьманів Івана Мазепи 1699 р. та Данила Апостола 1729 р., у Книзі Київського намісництва 1787 р. та ін. В описі XVI ст. Борщовської землі, подарованої Золотоверхому Михайлівському монастирю його ктитором великим князем Святополком-Михайлом, вказуються її територіальні межі: *«почав от тесных улиц к Владимировой груше, от груши старую дорогою к Жиянским лозам, от лоз на курган Жиянский, от кургана к Борщовке, Борщовкою вниз от селища Борщовского в луговину, луговиною к вербам вверх и к дороге Борщовской, дорогою вверх Лыбеди и к гатке, от гатки вверх в долину глубокую, из глубокой долины на старое путище, путищем опять к тем улицам»*.

1995 р. у зв'язку з будівництвом житлового масиву проведено роботи на лівому березі. На площі 6600 м² досліджено житлову споруду, чотири будівлі ремісничого і промислового призначення та господарського і побутового використання, 59 ям. Зафіксовано матеріали скіфського та давньоруського періодів. Житло є типовим для південноруського села, зрубне, з глинобитною піччю в кутку. З однієї будівлі походили численні сліди обробки чорного металу та бронзи. Деякі із ям використовувалися для зберігання збіжжя. Серед знахідок — побутовий інвентар, сільськогосподарський реманент та ремісничий інструментарій, прикраси, фрагменти керамічного посуду вказаних періодів, зокрема уламок амфори із графіті на стінці. В літературі наводилися дані щодо розмірів дослідженого житла (4,40 × 4,70 м за глибини 0,68 м) та ям для зберігання збіжжя (діаметр 1,5—2,2 м, глибина до 2,0 м) і характеризувалися отримані знахідки. Кераміка репрезентована переважно кухонним посудом, траплялись також глеки та фрагменти амфор причорноморського походження. Привертають увагу світильник на високій пустотілій ніжці з наліпним плескатим блюдцем та полив'яний горщик невеликих розмірів. Виявлено також залізні наконечник стріли, пряжки, ножі, цвяхи, фрагменти струга та коси-горбуші;

уламки скляних браслетів, пірофілітові прясла, кістяні вироби. Суттєво, що датуються знахідки другою половиною XI — першою половиною XIII ст., тобто ця ділянка поселення передує дослідженій в попередні сезони.

1997 р. у зв'язку із проектуванням забудови на тому ж березі вивчалася ділянка завбільшки понад 6,25 га. Відкрито 200 м², уточнено територію давнього поселення, локалізовано розповсюдження культурного шару, зібрано матеріали доби бронзи, раннього залізного віку, кінця I тис. та XI—XII ст.

Матеріали, отримані розвідками 1956 р., зберігаються в наукових фондах ІА НАНУ, знахідки з розкопок 1992—1993 рр. — в Музеї історії м. Києва, охоронних робіт 1997 р. — в Київському обласному археологічному музеї.

Роботами Північної експедиції 2008 р. продовжено дослідження лівобережного поселення. Відкрито 50 м². Зафіксовано культурний шар, місцями знищений практично до материка вибиранням ґрунту, виявлено плями заповнення об'єктів різного призначення. З огляду на завершення сезону їх дослідження перенесено на наступний рік. Зібрано матеріали трипільської (?) культури, доби палеометалів, давньоруського періоду та козацьких часів. Привертають увагу уламки амфор причорноморського виробництва. Крім фрагментів керамічного посуду, до колекції взято шматки плінфи, уламки скляних браслетів, залізні ножі та інші вироби, точильні бруски тощо.

На наступний сезон заплановано збільшити обсяг дослідження цієї пам'ятки.

